

HİTİT İLAHİYAT DERGİSİ

Hitit Theology Journal

e-ISSN: 2757-6949

Cilt | Volume 22 • Sayı | Number 2

Aralık | December 2023

Din Öğretimi Öğretmen Adaylarının Bilişsel Esneklik Düzeyleri ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi

Investigation of Religious Education Teacher Candidates' Cognitive Flexibility Levels and Critical Thinking Tendencies

Zeynep DEMİRTAŞ

Corresponding Author | Sorumlu Yazar

Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Sakarya, Türkiye

Sakarya University, Department of Education, Sakarya Türkiye

zeynept@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0403-7199>

Mithat TAKUNYACI

Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

Fen ve Matematik Eğitimi Bölümü

Sakarya, Türkiye

Sakarya University, Faculty of Education,

Department of Science and Mathematics Education

Sakarya, Türkiye

mtakunyaci@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1065-975X>

Rüştü YEŞİL

Prof. Dr. | Prof.

Sakarya Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü

Sakarya, Türkiye

Sakarya University, Department of Basic Education,

Sakarya Türkiye

ryesil@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8839-0431>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 28.07.2023

Kabul Tarihi | Accepted: 27.11.2023

Yayın Tarihi | Published: 30.12.2023

Atıf | Cite As

Demirtaş, Zeynep vd. "Din Öğretimi Öğretmen Adaylarının Bilişsel Esneklik Düzeyleri ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi". *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (2023), 723-744. <https://doi.org/10.14395/hid.1334350>

Yazar Katkıları: %34 - %33 - %33

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kor hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim:

ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Author Contributions: %34 - %33 - %33

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review
It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints:

ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/en/pub/hid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Investigation of Religious Education Teacher Candidates' Cognitive Flexibility Levels and Critical Thinking Tendencies

Abstract

Religious education aims to help individuals acquire the right knowledge, attitudes, and behaviors about religion, morality, and values. In addition, individuals are expected to develop a critical and flexible thinking style on correct knowledge under the guidance of teachers in religious education. Because Islam, which is the subject of religious education, attaches great importance to the development and use of reason. In Islam, knowledge obtained through research, thinking, and discussion is considered to be more valuable than knowledge obtained only through senses and/or traditional transmission. Religious education is effective in the process of individuals making sense of their own existence, values, the world they live in, life, death, and beyond. At the same time, individuals acquire moral values and virtues that will guide their lives. In this process, individuals' thinking skills should be developed, and their questioning should be encouraged in religious education. Because it is desired for individuals to have a faith personally researched and chosen through knowledge, consciousness, thinking, and questioning rather than a blind one. The role of Religious Culture and Moral Knowledge (RCMK) teachers and Imam Hatip schools at the secondary and high school level vocational courses teachers are important in the process of providing students with these characteristics targeted by religious education. A qualified religious education teacher should have the cognitive flexibility to solve the problems encountered in the learning-teaching process and to produce different solutions to different problems. Additionally, religious education teachers are expected to guide students in the acquisition of all these skills by creating learning environments that provide opportunities for research, discovery, problem-solving, sharing, and discussing different solutions and approaches for students' active participation in the learning process. It is thought that it is important for teachers to have cognitive flexibility (CF) and critical thinking (CT) skills as well as knowledge, skills, and competencies related to religious education and teaching. This study aims to examine the relationship between the religious education teacher candidates' CF levels and CT dispositions. In addition, CF and CT dispositions levels of religious education teacher candidates and whether these levels differ according to various demographic characteristics are examined. The sample group of the research, which was conducted with a descriptive survey method, included 373 teacher candidates studying in the Faculty of Theology and in the Theology Field of Pedagogical Formation Education Certificate Program. In the study, data were obtained by applying Cognitive Flexibility Levels and Critical Thinking Dispositions Scales to the prospective teachers in the field of theology. Parametric analyses were used to analyze the data. According to the results of the study, it is determined that the religious education teacher candidates' CF levels are at a medium level, and their CT dispositions are at a high level. It is also seen that there is a positive and highly significant relationship between the religious education teachers candidates' CF levels and CT dispositions. In the study, it is determined that the CF levels and CT dispositions of religious education teacher candidates do not differ according to gender, socioeconomic status, and the type of high school they graduated from. However, it is found that there is a significant difference in the levels of CT dispositions, critical engagement dimension, and CF according to the age of the prospective religious education teachers. Activities involving practices that include both cognitive flexibility and critical thinking can be organized for prospective religious education teachers during the education-training process in the Faculty of Theology and The Pedagogical Formation Education Certificate Program. It can be suggested that more attention should be paid to the use of methods and techniques such as problem-solving, discussion, case studies, etc., in teaching vocational knowledge courses in order to support prospective religious education teachers preparing for RCMK and Imam Hatip Schools at secondary and high school level vocational courses to take an active role in providing thinking skills to their students in these courses. In addition, it may be recommended to conduct similar studies on the relationship between CF and CT dispositions on the sample groups of both students studying at Imam Hatip Schools at the secondary and high school level and the Faculty of Theology and teachers or expert lecturers.

Keywords: Religious Education, Religious Education, Thinking Skills, Cognitive Flexibility, Critical Thinking.

Din Öğretimi Öğretmen Adaylarının Bilişsel Esneklik Düzeyleri ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi

Öz

Din eğitimi, bireylerin din, ahlak ve değerlerle ilgili doğru bilgi, tutum ve davranışları kazanmalarını amaçlar. Ayrıca din eğitiminde öğretmenlerin rehberliğinde bireylerin doğru bilgi üzerinde eleştirel ve esnek bir düşünme tarzı geliştirmeleri beklenir. Çünkü din eğitiminin konusu olan İslam, aklın geliştirilmesine ve kullanılmasına büyük önem verir. İslam'da araştırma, düşünme ve tartışma yoluyla elde edilen bilginin, sadece duyum ve/veya geleneksel aktarım yoluyla elde edilen bilgiden daha değerli olduğu kabul edilir. Din eğitimi, bireylerin kendi varlıklarını, değerlerini, içinde yaşadıkları dünyayı, hayatı, ölümü ve ötesini anlamlandırma sürecinde etkilidir. Aynı zamanda bireyler yaşamlarına yön verecek ahlaki değerler ve erdemler kazanırlar. Bu süreçte din eğitiminde özellikle bireylerin düşünme becerileri geliştirilmeli ve sorgulama yapmaları teşvik edilmelidir. Çünkü bireylerin körü körüne iman sahibi olmalarından ziyade bilgiyle, bilinçle, düşünmeyle ve sorgulamayla kendi

tercihleri ile ulaştıkları bir imana sahip olmaları istenmektedir. Din eğitiminin hedeflediği bu özelliklerin öğrencilere kazandırılması sürecinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) öğretmenlerinin ve ortaokul-lise düzeyindeki İmam Hatip Okulları meslek dersleri öğretmenlerinin rolü önemlidir. Nitelikli bir din öğretimi öğretmeni, öğrenme-öğretme sürecinde karşılaştığı sorunları çözebilmek ve farklı sorunlara farklı çözümler üretebilmek için bilişsel esnekliğe sahip olmalıdır. Ayrıca din öğretimi öğretmenlerinden, öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılımları için araştırma, keşfetme, problem çözme, farklı çözüm ve yaklaşımları paylaşma ve tartışma fırsatlarının sağlandığı öğrenme ortamları oluşturarak tüm bu becerilerin kazanılmasında öğrencilere rehberlik etmesi beklenmektedir. Öğretmenlerin din eğitimi ve öğretimi ile ilgili bilgi, beceri ve yeterliklerin yanı sıra bilişsel esneklik (BE) ve eleştirel düşünme (ED) becerilerine sahip olmalarının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada din öğretimi öğretmen adaylarının BE düzeyleri ile ED eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada din öğretimi öğretmen adaylarının BE ve ED eğilimlerinin ne düzeyde olduğu belirlenmiş ve bazı demografik özelliklere göre bu düzeylerin farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Betimsel tarama yöntemi ile gerçekleştirilen araştırmanın örneklem grubunda İlahiyat Fakültesi'nde ve Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programının İlahiyat Alanında öğrenim gören 373 öğretmen adayı yer almıştır. Çalışmada din öğretimi öğretmen adaylarına Bilişsel Esneklik Düzeyleri ve Eleştirel Düşünme Eğilimleri ölçekleri uygulanarak veriler elde edilmiştir. Verilerin analizinde parametrik analizler kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre din öğretimi öğretmen adaylarının BE düzeylerinin orta düzeyde ve ED eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmanın diğer sonucuna göre din öğretimi öğretmen adaylarının BE düzeyleri ile ED eğilimleri arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada öğretmen adaylarının BE düzeyleri ve ED eğilimlerinin cinsiyet, sosyo-ekonomik durum ve mezun olunan lise türüne göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Ancak din öğretimi öğretmen adaylarının yaşlarına göre ED eğilimleri, eleştirel katılım boyutu ve BE düzeylerinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırma sonuçlarına göre din öğretimi öğretmen adaylarına, ilahiyat fakültesinde ve pedagojik formasyon eğitimi sertifika programındaki eğitim-öğretim sürecinde hem bilişsel esneklik hem de eleştirel düşünme özelliklerini kapsayan uygulamaların yer aldığı etkinlikler düzenlenebilir. Özellikle DKAB ve ortaokul-lise düzeyindeki İmam Hatip Okulları meslek dersleri öğretmenliğine hazırlanan din öğretimi öğretmen adaylarının bu derslerde öğrencilerine düşünme becerilerini kazandırmada etkin rol almalarını desteklemek için öğretmenlik meslek bilgisi derslerinde problem çözme, tartışma, örnek olay vb. yöntem ve tekniklerinin daha fazla kullanılmasına özen gösterilmesi önerilebilir. Bununla birlikte BE ve ED eğilimleri arasındaki ilişkiler hem ortaokul-lise düzeyindeki İmam Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenciler hem de öğretmen ya da uzman öğretim elemanı örneklem grupları üzerinde benzer içerikli araştırmaların yapılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Öğretimi, Düşünme Becerileri, Bilişsel Esneklik, Eleştirel Düşünme.

Giriş

Hızlı bir değişim ve dönüşümün yaşandığı 21. yüzyılda yeni durumlara uyum sağlamak için bireylerden kendilerini sürekli geliştirmeleri beklenmektedir. Her geçen gün bilgi ve teknolojiye yaşanan gelişmeler, bireylerin öğrenme ve gelişim ihtiyaçlarını arttırmaktadır. Bu ihtiyaçlar karşısında eğitim sistemlerinde bireylerin bilgi, beceri, tutum ve değerler bağlamında donanımlı olacak şekilde yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Eğitim sürecinde her yönüyle donanımlı bir şekilde yetişen bireyler ile toplumların gelecekteki sürekliliği de sağlanabilir. Gelecekte toplumların varlığını sürdürebilmesi, toplumun yaşam biçiminin ve değerlerinin bireyler tarafından benimsenmesine ve topluma uygun bilgi ve teknolojilerin üretilmesine bağlı olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bireylerin yeniliklere açık olmak ve değerleri korumak arasında bir denge kurması gerektiği söylenebilir.

Yeniliğe eğilimli olmak ve yeniliği işlemek şeklinde ifade edilen bilişsel esneklik¹ ile bireyler, çağın getirdiklerine hazırlıklı olabilirler. Bireylerin sürekli değişen koşullara uygun bir yaşam sürdürmeleri, yaşam boyu gelişim ve öğrenmeye açık olmaları bilişsel esneklik özellikleriyle ilişkilendirilebilir.² Bilişsel esneklik, bir kişinin çevresindeki uyarıcılara karşı seçici olarak değişmeye hazır olması şeklinde tanımlanmaktadır.³ Bu yönüyle bilişsel esneklik, bireylerin

¹ Calvin Yu vd., "Cognitive Flexibility as a Meta-Competency / Flexibilidad Cognitiva Como Meta-Competencia", *Estudios de Psicología* 40/3 (2019), 564.

² Mark Dziak, *Cognitive Flexibility* (Salem Press Encyclopedia, a Division of EBSCO Information Services, Inc., 2022), 2.

³ Júlia T. Martins - Júlia Gonçalves, "Cognitive Flexibility and the Work Context: Integrative Literature Review", *Psicologia - Teoria e Prática* 24/2 (2022), 4.

alternatif seçimleri, dengeli ve dikkatli bir şekilde düşünmesi ve/veya benimsemesi olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle bilişsel esneklik, değişime yönelik potansiyel ihtiyaç veya faydayı görme, alternatif seçenekleri değerlendirdikten sonra değişiklik yapma, değişimin etkinliğini izleme ve değişikliklerin değişebileceğini varsayma özelliklerini içermektedir.⁴ Değişimin süreklilik gösterdiği bugün ve gelecekte bireylerin yaşamları boyunca bilişsel esneklik özelliklerine ihtiyaç duyacakları düşünülebilir.

Bilişsel esneklik tek bir yeterlilik veya belirli bir yapı yerine, esneklik, uyum sağlama ve yaratıcılığı içeren bir dizi beceri olarak açıklanmaktadır.⁵ Bilişsel esneklik, bir kişinin farklı kavramlar veya düşünce türleri arasında hızlı ve verimli bir şekilde geçiş yapabilme yeteneğidir. Bu genellikle değişen koşullar sırasında veya zorlu sorular ve problemlerle karşılaşıldığında gerçekleşmektedir.⁶ Başka bir deyişle, bireyin değişen koşullara hızla uyum sağlama kapasitesidir. Düşünme esnekliği veya bilişsel esneklik, insan beyninin alışılmış tepkileri ve düşünce kalıplarını alışılmadık koşullarda aşma ve yenilerini oluşturma yeteneğidir. Yani yeni durumlara uyum sağlama, zor işleri küçük parçalara ayırma, karşı karşıya olduğu koşullara bağlı olarak davranma, farklı stratejiler uygulama ve bir durumu/olayı farklı bakış açıları ile düşünme becerisidir.⁷ Bu bağlamda bilişsel esnekliğin, zor durumları kontrol edilebilir olarak algılama becerisi, yaşanan olay ve davranışların farklı alternatifleri olabileceğini algılama becerisi ve zor durumların üstesinden gelebilmek için farklı çözüm önerileri üretme becerisi olmak üzere üç yönü bulunmaktadır.⁸ Bireylerde bilişsel esnekliğin geliştirilebilmesi, farkındalık, isteklilik ve öz-yeterlilik özelliklerinin kazandırılmasına bağlıdır. Bilişsel esneklik için herhangi bir durumda mevcut seçenekleri ve alternatifleri fark etme (farkındalık), karşılaşılan duruma uyum sağlama ve duruma göre esnek olma isteği (isteklilik), bunları yapabilecek yeteneğe sahip olma inancı (öz-yeterlilik) gerekmektedir.⁹ Özellikle eğitim-öğretim sürecinde bireylere bu özelliklerin kazandırılmasına yönelik yapılacak çalışmaların önemli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda çevresinde meydana gelen durum/olay ve sorunları fark eden, bu sorunları çözmek isteyen ve farklı çözüm önerilerini geliştirmede kendine güvenen bireyler yetiştirilebilir.

Duyum ve izlenimlerden, tasarımlardan ayrı olarak aklın bağımsız ve kendine özgü durumu olarak tanımlanan düşünme,¹⁰ genellikle günlük yaşamda, bireylerin önceden var olan inançlarına hizmet etmek için bir araç olarak kullanılmaktadır.¹¹ Eleştirel düşünme, yeni bir durumda neye inanılacağına veya ne yapılacağına karar vermede yardımcı olan mantıklı bir düşünmedir.¹² Aynı zamanda neyi reddetmek veya kabul etmek gerektiği, hangi düşüncenin ardından ne yapılacağına (veya yapılmayacağına) karar verildiği ve daha sonra neye inanılacağı açısından sonuç odaklı, rasyonel, mantıklı ve yansıtıcı düşünme olarak tanımlanmaktadır.¹³

⁴ Marlene Schommer-Aikins, "Spontaneous Cognitive Flexibility and an Encompassing System of Epistemological Beliefs", *Links Between Beliefs and Cognitive Flexibility*, ed. Jan Elen vd. (Dordrecht: Springer Netherlands, 2011), 63.

⁵ Martins - Gonçalves, "Cognitive Flexibility and the Work Context", 13.

⁶ Dziak, *Cognitive Flexibility*, 2.

⁷ Yuliia Rybinska vd., "Improving Cognitive Flexibility by Means of Associations", *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience* 12/4 (2021), 190.

⁸ John P. Dennis - Jillon S. Vander Wal, "The Cognitive Flexibility Inventory: Instrument Development and Estimates of Reliability and Validity", *Cognitive Therapy and Research* 34/3 (H2010), 242-243.

⁹ Matthew M. Martin - Carolyn M. Anderson, "The Cognitive Flexibility Scale: Three Validity Studies", *Communication Reports* 11/1 (Ocak 1998), 1.

¹⁰ Türk Dil Kurumu TDK, "Düşünme", (2023).

¹¹ Lavinia Marin - Steffen Steinert, "Twisted Thinking: Technology, Values and Critical Thinking", *Prometheus* 38/1 (2022), 128.

¹² Robert Ennis, "The Nature of Critical Thinking: Outlines of General Critical Thinking Dispositions and Abilities" (Erişim 16 Kasım 2022); Marin - Steinert, "Twisted Thinking", 1.

¹³ Aizikovitsh Udi, Einav, "Developing Critical Thinking through Probability Models", *Critical Thinking* (Nova Science Publishers, Inc., 2011), 70.

Eleştirel düşünme, herhangi bir konu, içerik veya problem hakkında bireylerin kendi düşüncelerinin kalitesini, ustaca analiz ettiği, değerlendirdiği ve yeniden yapılandırarak geliştirdiği düşünme şeklidir. Eleştirel düşünme, kendi kendini yöneten, kendi kendini disipline eden, kendi kendini denetleyen ve kendi kendini düzelten bir düşünmedir.¹⁴ Bu bağlamda eleştirel düşünen bir birey, başkalarının düşünce ve fikirlerine güvenmek yerine durum/olay/olgularla ilgili argümanları ve kanıtları kendisi değerlendirerek bir karara varmaktadır. Böylece birey kendisini, başkalarının inanmasını istediği şeylere zorlamasına karşı korumaktadır. Aynı zamanda eleştirel düşünmede, hiçbir insanın her şeyi bilmediği, herkesin bilgisinde kör noktalar olduğunun kabul edilmesi ve çelişkili kanıtlara veya ifadelerle karşı açık fikirli olunması gerektiği belirtilmektedir. Bu kör noktaları ortaya çıkarabilmek için başkalarının düşüncelerine de ihtiyaç vardır.¹⁵ Bu bağlamda bireylerin, herhangi bir konuyla ilgili söylenenleri doğrudan kabul etmek yerine, farklı görüş ve fikirler üzerinde düşünme, sorgulama, tartışma ve istişare etme yoluyla kendi kararını kendisinin vermesi gerektiği söylenebilir.

Bilişsel ve duyuşsal özelliklerin bir birleşimi olan eleştirel düşünme, aktif olarak yapmak ve nasıl öğrenileceğini öğrenmekle ilgilidir. Bilgiyi yorumlamak ve inançları netleştirmek için düşünme becerilerinin geliştirilmesidir. Bunun için durum/olay/olguları eleştirel olarak değerlendirmek, bilgileri doğru bir şekilde iletmek, geçerli ve güvenilir yeni araştırmalar yapmak için en uygun becerileri ve geçerli yöntemleri öğrenmektir.¹⁶ Eleştirel düşünme ile bireyler, hızla değişen bilgi ve birikim karşısında gittikçe artan karmaşık durumların oluşturduğu problemleri çözmeye etkili olabilmektedir.¹⁷ Eleştirel düşünme, uygun şekilde kullanıldığında bir soruna mantıklı bir çözüm üretme veya bir argümandan geçerli bir sonuç çıkarma şansını artıran bir dizi alt becerilerden (analiz, değerlendirme ve çıkarım) oluşan üstbilişsel bir süreçtir.¹⁸

Eleştirel düşünme ahlaki ve etik boyutları da içermektedir. Eleştirel bir düşünür, akıl yürütmekten fazlasını yapar ve mantıklı yargılarına dayanarak etik davranır. Bu yönüyle eleştirel düşünen bireylerin, toplumun bir üyesi olarak adil olacağı, durumlara ahlaki olarak yaklaşacağı ve sorumlu davranacağı kabul edilmektedir. Bu durum eleştirel düşünmenin bir parçası ve eleştirel düşünmenin bir sonucudur.¹⁹ Bu bağlamda eleştirel düşünmede değerlerin rolü Paul'un yaklaşımındaki²⁰ iki tür eleştirel düşünme biçimiyle açıklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre zayıf eleştirel düşünme, iddiaları çürütmek için mantık araçlarını kullanır ve yanlışları tespit etmeye çalışır. Böylece bir iddia diğer iddialardan ayrı olarak ele alınır ve iddianın mantıksal sağlamlığı değerlendirilir. Buna karşılık, güçlü eleştirel düşünme, bireylerin tercih ettiği yaşam biçimlerinde mevcut dünya görüşlerini ve değerlerini içeren varsayımlarını destekleme eğiliminde oldukları düşünce türüdür. Bu nedenle, güçlü eleştirel düşünme, neye inanılacağına veya ne yapılacağına karar vermek amacıyla kanıtların, bağlamın, yöntemlerin ve standartların gerekçeli olarak

¹⁴ "The Foundation for Critical Thinking 'Defining Critical Thinking'", (2022), 1.

¹⁵ Marin - Steinert, "Twisted Thinking", 130.

¹⁶ M. Peter Nardi, *Critical Thinking: Tools for Evaluating Research* (Oakland, California: University of California Press, 2017), 4.

¹⁷ Ikenna Franklin Eze vd., "Students' Views Regarding the Barriers to Learning Critical Thinking", *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147- 4478) 11/4 (2022), 356.

¹⁸ Christopher Dwyer vd., "The Promotion of Critical Thinking Skills through Argument Mapping", *Critical Thinking* (Nova Science Publishers, Inc, 2011), 122.

¹⁹ Martin Davies, "A Model of Critical Thinking in Higher Education", *Higher Education: Handbook of Theory and Research*, ed. M. B. Paulsen (Springer, 2014), 66.

²⁰ Marin - Steinert, "Twisted Thinking", 128-129.

değerlendirilmesinde kendini gösteren yansıtıcı bir yargılama sürecidir.²¹ Bu süreçte bireyler tarafından toplumsal ve ahlaki değerler bilinçli olarak benimsenebilir.

Yaşanan hızlı değişimlerin, bireyleri ve toplumları yeni ve farklı problemlerle karşı karşıya getirdiği söylenebilir. Bu problemler karşısında eleştirel düşünme yoluyla sorgulama yapma ve alternatif çözümleri keşfetmede esnek bir biliş yapısı geliştirmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Eleştirel düşünce ile bireyler kendi dünya görüşlerini sorgulama ve eleştirme becerisi kazanabilir. Bu süreçte din eğitimi, bireylere kendi dinî inançlarını anlamaları ve bu inançları hayatlarındaki sorunlara uygulama konusunda rehberlik edebilir. Ayrıca genel olarak sorunsuz bir hayatın mümkün olmayacağı da aşıkardır. Sürekli problemlerin olduğu bir hayatı kabul etmek, zorluklarla mücadele etme gücünü kendinde oluşturabilmek, her yönüyle yaşamı anlamlandırmak, yaşam boyunca doğru amaçlar etrafında çalışarak hem kendine faydalı hem de toplumuna faydalı bireylerin yetiştirilmesi için gerçekleştirilen bir eğitim sürecinde din eğitiminin rolü önemlidir.

Din eğitimi ile bireylerin din, ahlak ve değerlerle ilgili doğru bilgi, tutum ve davranışları kazanmaları amaçlanmaktadır. Bununla birlikte din eğitiminde öğretmenlerin rehberliğinde bireylerin doğru bilgi üzerinde eleştirel ve esnek bir düşünme tarzı geliştirmeleri beklenmektedir. Çünkü din eğitiminin konusu olan İslam dininde aklın geliştirilmesi ve kullanılmasına büyük önem verilmektedir. İslam dininde araştırarak, düşünerek ve tartışarak ulaşılan bilginin, sadece duyumla ve/veya geleneksel bir aktarım yoluyla elde edilen bilgiden daha değerli olduğu kabul edilmektedir.²² Din eğitimi, İslam dini esasları kapsamında bireylerin düşünce sisteminin gelişmesi, davranışlarının ve duygularının düzenlenmesi, fikir, düşünce, söz, fiil, usul ve nizamda bireylere doğruları gösterme, onların hem dünya hem de ahiret hayatlarında mesut olmaları için iyi bir insan yetiştirme sanatıdır.²³ Din eğitiminde bireylerin düşünmesi, aklını kullanması, kendi kararlarını kendisinin alması vurgulanmakta ve bu bağlamda bireylerin aklıyla inancını bütünleştirerek eleştirel düşünceleri amaçlanmaktadır.²⁴ Bu süreçte din eğitiminde özellikle bireylerin düşünme becerileri geliştirilmeli ve sorgulama yapmaları teşvik edilmelidir. Çünkü bireylerin körü körüne iman sahibi olmalarından ziyade bilgiyle, bilinçle, düşünmeyle ve sorgulamayla kendi tercihleri ile ulaştıkları bir imana sahip olmaları istenmektedir.²⁵ Bu bağlamda ilkökul ve ortaokul programlarında yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) ve ortaokul-lise düzeyindeki İmam Hatip Okulları meslek dersleri ile öğrencilerin, dinin hayatı anlamlandırmadaki rolünü fark etmeleri, millî, manevi ve ahlaki değerleri benimsemeleri, farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmaları hedefiyle, öğrencilerin dinî ve ahlaki kavramlar üzerine düşünceleri, yorum yapmaları ve temel beceriler olarak kabul edilen araştırma, sorgulama, problem çözme, iletişim kurma gibi becerileri geliştirmeleri

²¹ Noreen Peter Facione, "Critical Thinking for Life: Valuing, Measuring, and Training Critical Thinking in All Its Forms", *Inquiry* 28/1 (2013), 17.

²² Ahmet A. Çanakçı, "Din Eğitiminde Eleştirel Yaklaşımlar (Eleştirel Düşünme)", *Din Eğitimi Çalıştayı: Din Eğitimde Teknik ve Yöntemler* (Köln, 2017), 45.

²³ Mehmet Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994), 14-15.

²⁴ Yıldız Kızılabdullah, *Din Eğitimi El Kitabı Kavramsal Çerçeve: Eğitim, Öğretim ve Din* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 53-54.

²⁵ Mehmet Kamil Coşkun, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri (İlahiyat-Eğitim DKAB karşılaştırması)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/1 (2013), 148.; Fatih Çakmak, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerisine Yönelik Görüşleri", *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi* 5/2 (2022), 84.

amaçlanmaktadır.²⁶ Din eğitimi ile hedeflenen bu özelliklerin öğrencilere kazandırılması sürecinde DKAB öğretmenleri ile ortaokul-lise düzeyindeki İmam Hatip Okulları meslek dersleri öğretmenlerinin rolü önemlidir.²⁷ Nitelikli bir din öğretimi öğretmenin, öğrenme-öğretme sürecinde karşılaştığı problemleri çözmesi ve farklı problemlere yönelik farklı çözümler üretebilmesi için bilişsel esnekliğe sahip olması gerekmektedir.²⁸ Bununla birlikte din öğretimi öğretmenlerinden, öğrenme sürecine öğrencilerin aktif katılımları için onların araştırma yapma, keşfetme, problem çözme, farklı çözüm önerileri ile yaklaşımlarını paylaşma ve tartışma fırsatlarının sağlandığı öğrenme ortamları oluşturarak öğrencilere tüm bu becerileri kazandırmada rehber olmaları beklenmektedir.²⁹ Öğrencilere bu özellikleri kazandıracak öğretmenlerin din eğitimi ve öğretimi ile ilgili bilgi, beceri ve yeterliliklerle birlikte bilişsel esneklik ve eleştirel düşünme becerilerine sahip olmalarının önemli olduğu düşünülmektedir.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada din öğretimi öğretmen adaylarının BE düzeyleri ile ED eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca din öğretimi öğretmen adaylarının BE düzeyleri ile ED eğilimlerinin bazı demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Alanyazında BE ve ED eğilimlerine yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde, her iki kavramın ayrı ayrı farklı kavramlarla ilişkilendirildiği çalışmalara rastlanmıştır. Yapılan çalışmalarda BE ile öz yeterlik,³⁰ mutluluk,³¹ öğrenen özerkliği ve yansıtıcı düşünme³² arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının BE düzeyleri³³ ile öğretmen adaylarının dini inanç düzeyleri ve BE düzeylerinin öznel iyi oluşları üzerindeki etkisi³⁴ konularında çalışmaların yapıldığı görülmüştür.

ED eğilimlerine yönelik yapılan çalışmalarda, ED ile bilişsel farkındalık düzeyleri,³⁵ yürütücü biliş düzeyleri,³⁶ öğrenme stilleri,³⁷ sosyal duygusal öğrenme,³⁸ sosyobilimsel konulara yönelik

²⁶ Millî Eğitim Bakanlığı MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)* (Ankara: MEB, 2018), 9.

²⁷ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*, 11.

²⁸ Ali Baltacı - İsa Ceylan, "İmam-Hatip Liselerinde Çalışan Öğretmenlerin Mesleki Sorunlarının Analizi ve Çözüm Önerileri", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* (2019), 245.

²⁹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*, 8.

³⁰ Esin Kaptanbaş Gürbüz, "Pedagojik Formasyon Programı Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik ve Öz Yeterlik Düzeyleri", *Journal of International Social Research* 11/55 (2018), 628.

³¹ Esra Asıcı - Fatma Ebru İkiz, "Mutluluğa Giden Bir Yol: Bilişsel Esneklik", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 35 (2015), 191.

³² Şenol Orakçı, "Exploring the Relationships Between Cognitive Flexibility, Learner Autonomy, and Reflective Thinking", *Thinking Skills and Creativity* 41 (2021), 1.

³³ Sezen Camcı Erdoğan, "Üstün Zekalılar Öğretmenliği Adaylarının Bilişsel Esneklik Düzeylerinin İncelenmesi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/3 (2018), 77.

³⁴ Aysin Aydınay Satan, "Dini İnanç ve Bilişsel Esneklik Düzeylerinin Öznel İyi Oluş Düzeyine Olan Etkisi", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 3/7 (2014), 56.

³⁵ Özden Demir - Halil İbrahim Kaya, "Öğretmen Adaylarının Bilişsel Farkındalık Beceri Düzeylerinin Eleştirel Düşünme Durumları ile İlişkilerinin İncelenmesi", *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 5/1 (2015), 35.

³⁶ Adem Özbey - Salim Şahin, "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünce Eğilimleri ve Yürütücü Biliş Düzeylerinin İncelenmesi", *Atlas International Referred Journal on Social Sciences* 4/10 (2018), 662.

³⁷ Mustafa Yeler - Gürbüz Ocak, "Investigation of the Relationship Between Pre-Service Teachers' Learning Styles and Their Critical Thinking Disposition", *Journal of Education and Educational Development* 8/1 (2021), 27.

³⁸ Serhat Arslan - Zeynep Demirtaş, "Social Emotional Learning and Critical Thinking Disposition", *Studia Psychologica* 58/4 (2016), 276.

tutumlar,³⁹ dindarlık,⁴⁰ motivasyonel dindarlık düzeyleri⁴¹ arasındaki ilişkinin incelendiği görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin ED eğilimleri,⁴² DKAB öğretmen adaylarının ED eğilimleri⁴³ ve DKAB öğretmenlerinin ED becerisine yönelik görüşlerinin⁴⁴ belirlendiği çalışmalar da alanyazında mevcuttur. Bu araştırmaya konu olan her iki kavramın birlikte incelendiği bir çalışmada ise⁴⁵ BE'nin yordanmasında üstbilişsel farkındalık ve ED eğilimlerinin rolü belirlenmiştir. Ancak alanyazında din öğretimi öğretmen adaylarının BE düzeyleri ile ED eğilimlerinin birlikte incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca DKAB öğretmen adaylarına yönelik yapılan çalışmaların⁴⁶ sadece eleştirel düşünmeye yönelik olduğu görülmüştür. DKAB öğretmen adaylarının BE düzeylerini belirlemeye yönelik alanyazında yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Din eğitiminde öğrencilerin düşünme sistemlerinin geliştirilmesinde din öğretimi öğretmenlerinin rolü önemlidir. Bu bağlamda din eğitiminde öğrencilerine düşünme becerilerini kazandırmaya hazırlanan öğretmen adaylarının bilişsel esneklik ve eleştirel düşünme eğilimlerine sahip olma durumlarının belirlenmesi gerekli görülmüştür. Bu araştırmanın sonuçları ile din eğitimi sürecinde bulunan tüm yetkili ve bireyler tarafından DKAB ve ortaokul-lise düzeyindeki İmam Hatip Okulları meslek dersi öğretmenlerini yetiştirme sürecinde yapılan/yapılması gereken uygulamaların sorgulanması sağlanabilir. Bu bağlamda araştırma sonuçlarının alana katkı sağlayacağı söylenebilir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, din öğretimi öğretmen adaylarının BE düzeyleri ile ED eğilimleri arasında ilişki olup olmadığını incelemeye yönelik ilişkisel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırmada bağımsız değişken olarak bazı demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey ve mezun olunan lise) kullanılmıştır. Bağımlı değişkenler ise, BE ile ED eğilimleri düzeyidir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören ve pedagojik formasyon dersleri alan son sınıf öğrencileri (n=305) ile Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programı'nda öğrenim gören İlahiyat grubu öğrencileri (n=86) olmak üzere toplam 391 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada evrene ulaşmak amaçlandığı için ayrıca bir örnekleme yöntemine gidilmemiştir. Bu nedenle araştırmada çalışma grubu ifadesi kullanılmıştır. Araştırmada evrendeki tüm bireylere ölçekler ulaştırılmıştır.

³⁹ Adem Yılmaz - Muhammed Salman, "Investigation of the Relationship Between Pre-Service Teachers' Critical Thinking Dispositions and Attitudes Towards Socioscientific Issues", *e-International Journal of Educational Research* (2022), 203.

⁴⁰ M. Emrullah Duran, "Eleştirel Düşünme ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Nicel Bir Araştırma", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (SAUIFD) (2021), 54.

⁴¹ Ali Yüksel vd., "Eleştirel Düşünme Eğiliminin Dindarlık Üzerine Etkisi: İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği", *Turkish Academic Research Review - Türk Akademik Araştırmalar Dergisi [TARR]* (2021), 1086.

⁴² Özgen Korkmaz - Rüştü Yeşil, "Öğretim Kademelerine Göre Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Düzeyleri", *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/2 (2009), 19.

⁴³ Coşkun, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri (İlahiyat-Eğitim DKAB karşılaştırması)", 143; Hacer Aşık Ev, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adayları ve Eleştirel Düşünme (Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencileri Örneği)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* 7/32 (2014), 425.

⁴⁴ Çakmak, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerisine Yönelik Görüşleri", 69.

⁴⁵ Seda Baysal Doğruluk, "Öğretmen Adaylarında Bilişsel Esnekliğin Yordanmasında Üstbilişsel Farkındalık ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Rolü", *Uluslararası İnovatif Eğitim Araştırmacı* 1/2 (2021), 1.

⁴⁶ Coşkun, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri (İlahiyat-Eğitim DKAB Karşılaştırması)", 143; Aşık Ev, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adayları ve Eleştirel Düşünme (Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencileri Örneği)", 425; Çakmak, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerisine Yönelik Görüşleri", 69.

373 katılımcının doldurduğu ölçekler geçerli bulunduğu için araştırmanın çalışma grubunu 373 öğretmen adayı oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeği: Bireylerin eleştirel düşünme eğilimlerini belirlemek için Ertaş Kılıç ve İlhan Şen⁴⁷ tarafından Türkçeye uyarlanan UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 25 madde ve bilişsel olgunluk, katılım ve yenilikçilik olmak üzere üç boyutlu yapıdan oluşmaktadır. Ölçeğin tamamının ve alt boyutlarının Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları; ölçeğin tümü için .91; katılım alt boyutu için .88; bilişsel olgunluk alt boyutu için .70; yenilikçilik alt boyutu için .73 olarak elde edilmiştir.⁴⁸ Bu çalışmada ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları; ölçeğin tümü için .89; katılım alt boyutu için .84; bilişsel olgunluk alt boyutu için .75; yenilikçilik alt boyutu için .72 olarak hesaplanmıştır.

Bilişsel Esneklik Ölçeği: Bireylerin BE düzeyini belirlemek için 1995 yılında Martin ve Rubin tarafından geliştirilmiş ve Altunkol tarafından Türkçe diline uyarlanan Bilişsel Esneklik Ölçeği⁴⁹ kullanılmıştır. Ölçek, 12 madde ve 6'lı Likert tipi ölçektir. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireylerin yüksek düzeyde bilişsel esnekliğe sahip olduklarını ifade ederken düşük puanlar, düşük düzeyde bilişsel esnekliğe sahip olduklarını ifade etmektedir. Altunkol tarafından uygulanan ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, .72⁵⁰, bu çalışmada ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, .77 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Verilerin Analizi

Araştırmada veriler, 2021-2022 öğretim yılı bahar döneminde örneklem grubunda yer alan din öğretimi öğretmen adaylarına internet üzerinden hazırlanan formun linki paylaşarak toplanmıştır. Ölçek maddeleri ile demografik bilgilere yönelik sorulardan oluşan bu formun linki, derslerin öğretim elemanları tarafından ders bilgi platformundaki ders duyurularından paylaşılmıştır.

Verilerin analizi için SPSS v25 istatistik paket programı kullanılmıştır. Veriler üzerinde istatistiksel işlemler yapılmadan önce verilerin kontrolü (kayıp veri ve uç değerlerin tespit edilip çıkartılması) yapılmıştır. Veriler üzerinde yapılan aritmetik ortalama, frekans, yüzde, t-testi ve tek yönlü varyans (ANOVA) analizi incelemeleri sonucunda bulgular yorumlanmıştır. Katılımcıların BE ve ED eğilimleri düzeyleri, ölçeklerden alınan en düşük ve en yüksek puanların orta değeri hesaplanarak belirlenmiştir. Bu bağlamda ölçeklerden alınan puanların aritmetik ortalaması orta değerinin altında ise düşük düzey, orta değere yakın ise orta düzey, orta değerinin üstünde ise yüksek düzey olarak yorum yapılmıştır.⁵¹ Eleştirel düşünme eğilimleri ölçeği 5'li likert tipinde ve 25 madde olduğu için ölçekten alınan en düşük puan 25.00, en yüksek puan 125.00'dir. Ölçeğin orta değeri 75.00'dir.⁵² Bilişsel esneklik ölçeği 6'lı likert tipinde ve 12 madde olduğu için ölçekten alınan en düşük puan 12.00, en yüksek puan 72.00'dir. Ölçeğin orta değeri 42.00'dir.⁵³ Araştırmada ayrıca, sürekli değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için elde edilen puanlar

⁴⁷ Hülya Ertaş Kılıç - Ahmet İlhan Şen, "Turkish Adaptation Study of UF/EMI Critical Thinking Disposition Instrument", *TED Eğitim ve Bilim* 39/176 (2014), 1.

⁴⁸ Ertaş Kılıç - Şen, "Turkish Adaptation Study of UF/EMI Critical Thinking Disposition Instrument", 8.

⁴⁹ Fatma Altunkol, *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklikleri ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 39.

⁵⁰ Altunkol, *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklikleri ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 43.

⁵¹ Ertaş Kılıç - Şen, "Turkish Adaptation Study of UF/EMI Critical Thinking Disposition Instrument", 7; Altunkol, *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklikleri ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 5.

⁵² Ertaş Kılıç - Şen, "Turkish Adaptation Study of UF/EMI Critical Thinking Disposition Instrument", 7.

⁵³ Altunkol, *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklikleri ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 41.

arasında pearson korelasyon değerleri hesaplanmıştır.⁵⁴ Büyüklük bakımından korelasyon katsayısının yorumlanmasında, 0.70-1.00 arası yüksek düzey, 0.69-0.30 arası orta düzey, 0.29-0.00 arası düşük düzey olarak ele alınmıştır.⁵⁵ Bulguların anlamlılık düzeyi için $p < .05$ kabul edilmiştir. Verilerin basıklık, çarpıklık ve Kolmogorov-Smirnov anlamlılık değerine bakılarak normal dağılım gösterip göstermedikleri incelenmiştir.

3. Bulgular

Din öğretimi öğretmen adaylarının BE düzeyleri ile ED eğilimlerinin incelendiği araştırmada bulgular, tablolarda sunulmaktadır. İlk olarak araştırmının çalışma grubuna ilişkin bilgiler Tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

Din Öğretimi Öğretmen Adayları*	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	308	82.5
Erkek	65	17.5
Yaş aralıkları		
22-24	79	21.2
25-30	72	19.3
31 ve üzeri	222	59.5
Algılanan sosyo-ekonomik düzey		
Düşük	65	17.5
Orta	272	73
Yüksek	36	9.5
Mezun olunan lise türü		
İmam Hatip Lisesi	245	65.5
Anadolu Lisesi	78	21
Meslek Lisesi	50	13.5

* Anadolu İmam Hatip Liseleri, Proje İmam Hatip Liseleri, İmam Hatip Ortaokullarında Meslek Dersleri öğretmeni ve diğer örgün eğitim kurumlarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini yürütmek üzere pedagojik formasyon eğitimi alan öğrenciler.

Tablo 1'e göre araştırmının çalışma grubunu oluşturan din öğretimi öğretmen adaylarının 308'i kadın, 65'i erkek, 79'u 22-24 yaş aralığında, 72'si 25-30 yaş aralığında ve 222'si ise 31 yaş ve üzerindedir. Öğretmen adaylarının algılanan sosyo-ekonomik düzeylerine göre dağılımları 65'i düşük düzey, 272'si orta düzey, 36'sı yüksek düzey şeklindedir. Mezun oldukları lise türlerine göre dağılımları 245'i İmam Hatip Lisesi, 78'i Anadolu Lisesi ve 50'si Meslek Lisesi şeklindedir.

İstatistiksel analizlerde, istatistiksel gücü daha fazla olması nedeniyle, normal dağılım varsayımını gerektiren parametrik testler kullanıldığı için verilerin dağılımının normal dağılım şartlarını sağlayıp sağlamadığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, normallik varsayımını incelemesi, katılımcıların geneline ait veri dağılımı için yapılmıştır. Normallik varsayımları için kullanılan ölçütler; çarpıklık katsayısı, basıklık katsayısı ve normallik testidir.⁵⁶ Verilerin normallik varsayım değerleri Tablo 2 de verilmiştir.

⁵⁴ G. Barbara Tabachnick - S. Linda Fidell, Using Multivariate Statistics (6th ed.) (Boston: Allyn and Bacon, 2013), 578.

⁵⁵ Şener Büyükoztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2007), 32.

⁵⁶ Büyükoztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 40.

Tablo 2: Verilerin Basıklık ve Çarpıklık Katsayı Değerleri

	Eleştirel Katılım		Eleştirel Olgunluk		Eleştirel Yenilikçilik		Eleştirel Düşünme Eğilimi Puanları		Bilişsel Esneklik Puanları	
	İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Standart Hata
Çarpıklık	-.175	.151	.137	.126	-.164	.123	-.164	.123	.178	.163
Basıklık	-.244	.362	-.532	.286	-.445	.282	-.445	.282	-.435	.381

Ölçeklerden elde edilen puanların çarpıklık ve basıklık istatistik değerleri standart hatalarına bölündüğünde elde edilen değerler -1.96 ile +1.96 arasında kalıyorsa verilerin normal dağıldığı kabul edilmektedir.⁵⁷ Tablo 1'deki değerlere göre veriler normal dağılım göstermektedir. Kolmogorov-Smirnov testine göre verilerin normallik varsayımı da incelenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Verilerin Normallik Testi (Kolmogorov-Smirnov) Sonuçları

Değişkenler	n	P
Eleştirel Katılım	373	.283
Eleştirel Olgunluk	373	.482
Eleştirel Yenilikçilik	373	.305
Eleştirel Düşünme Eğilimi Puanları	373	.369
Bilişsel Esneklik Puanları	373	.233

Tablo 3'te incelenen değişkenler için n=373 (n>50) olduğundan Kolmogorov-Smirnov testi sonucuna bakılmış ve sonucu p>.05 olduğu için verilerin dağılımı .05 anlamlılık düzeyinde normal dağılım şartını sağlamaktadır. Sonuç olarak araştırma soruları 373 veri üzerinde denenmiştir. Dolayısıyla, bu çalışmada parametrik analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Din öğretimi öğretmen adaylarının BE düzeyleri ile ED eğilimlerine yönelik betimsel bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Betimsel Bulgular

	N	Min	Maks	Ort.	Ss
Eleştirel Katılım	373	15.00	55.00	45.32	6.59
Eleştirel Olgunluk	373	8.00	35.00	28.90	4.15
Eleştirel Yenilikçilik	373	9.00	35.00	29.18	4.01
Eleştirel Toplam	373	32.00	125.00	103.41	14.09
Bilişsel Toplam	373	17.00	72.00	49.48	6.79

Tablo 4 incelendiğinde din öğretimi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ölçeğinden aldıkları puanlar incelendiğinde katılımcıların, eleştirel düşünme eğilimleri ölçeğinden aldıkları puan ortalaması 103.4'tür. Bu değer, eleştirel düşünme eğilimleri ölçeğinin orta değerinden (75.00) yüksek olduğu için katılımcıların eleştirel düşünme eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Tablo 4'e göre katılımcıların bilişsel esneklik düzeylerinin puan ortalaması 49.48'dir. Bu değer, bilişsel esneklik ölçeğinin orta değerine

⁵⁷ Hae-Young Kim, "Statistical Notes for Clinical Researchers: Assessing Normal Distribution (2) Using Skewness and Kurtosis", *Restorative Dentistry & Endodontics* 38/1 (2013), 52.

(42.00) yakın bir değer olduğu için katılımcıların bilişsel esneklik düzeylerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Din öğretimi öğretmen adaylarının BE düzeyleri ile ED eğilimleri arasındaki ilişki Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Öğretmen Adaylarının Bilişsel Esneklik Düzeyleri ve Eleştirel Düşünme Puanları Arasındaki İlişki

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Eleştirel Katılım (1)	1				
Eleştirel Olgunluk (2)	.83**	1			
Eleştirel Yenilikçilik (3)	.90**	.83**	1		
Eleştirel Toplam (4)	.97**	.92**	.95**	1	
Bilişsel Toplam (5)	.63**	.58**	.63**	.71**	1

**p<.01

Tablo 5 incelendiğinde, BE ve ED eğilimleri puanları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir ($r=.71$; $p<.01$). Bu sonuca göre, öğretmen adaylarının BE düzeyleri arttıkça ED eğilimlerinin de artış göstereceği söylenebilir. Ayrıca, öğretmen adaylarının bilişsel esneklik ve eleştirel düşünme eğilimleri ölçeğinin “katılım, bilişsel olgunluk ve yenilikçilik” alt boyutları arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkilerin bulunduğu görülmektedir (sırasıyla: $r=.63$; $p<.01$, $r=.58$; $p<.01$, $r=.63$; $p<.01$).

Din öğretimi öğretmen adaylarının BE düzeyleri ile ED eğilimlerinde cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik durum ve mezun olunan lise türü değişkenlerine göre bir farklılık olup olmadığı Tablo 6, Tablo 7, Tablo 8 ve Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Cinsiyete Göre Katılımcıların BE Düzeyleri ve ED Eğilimlerine İlişkin T-Testi Sonuçları

		N	Ort.	ss	T	sd	p
Eleştirel Katılım	Erkek	65	44.89	6.77	-.58	371.00	.56
	Kadın	308	45.42	6.57			
Eleştirel Olgunluk	Erkek	65	28.83	3.97	-.15	371.00	.88
	Kadın	308	28.92	4.20			
Eleştirel Yenilikçilik	Erkek	65	29.25	3.88	.13	371.00	.90
	Kadın	308	29.18	4.05			
Eleştirel Toplam	Erkek	65	102.97	13.73	-.28	371.00	.78
	Kadın	308	103.51	14.19			
Bilişsel Toplam	Erkek	65	48.77	8.03	-.93	371.00	.35
	Kadın	308	49.63	6.51			

Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre BE ve ED düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($p>.05$). Başka bir ifadeyle kadın ve erkek öğretmen adayların BE ve ED düzeyleri benzerlik göstermektedir.

Tablo 7: Yaş Değişkenine Göre Katılımcıların BE Düzeyleri ve ED Eğilimlerine İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

		Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Anlamlı Fark
Eleştirel Katılım	Grp.arası	320.77	2	160.39	3.74	.02*	1>3
	Grp.içi	15861.32	370	42.87			
	Top.	16182.10	372				
Eleştirel Olgunluk	Grp.arası	23.07	2	11.54	.67	.51	
	Grp.içi	6394.26	370	17.28			
	Top.	6417.33	372				
Eleştirel Yenilikçilik	Grp.arası	71.85	2	35.93	2.25	.11	
	Grp.içi	5915.01	370	15.99			
	Top.	5986.86	372				
Eleştirel Toplam	Grp.arası	656.25	2	328.13	1.66	.19	
	Grp.içi	73218.34	370	197.89			
	Top.	73874.59	372				
Bilişsel Toplam	Grp.arası	335.02	2	167.51	3.68	.03*	1>3
	Grp.içi	16824.11	370	45.47			2>3
	Top.	17159.14	372				

*p<.05 1: 22-24 yaş, 2: 25-30 yaş, 3: 31 yaş ve üzeri

Yaşları 22-24 yaş aralığında olan katılımcıların eleştirel düşünme eğilimleri ölçeğinin katılım alt boyutundan aldıkları puanlarının, yaşları 31 yaş ve üzerinde olan öğretmen adaylarının puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur (p< .05).

Yaşları 22-24 ve 25-30 yaş aralığında olan katılımcıların BE ölçeğinden aldıkları puanlarının, yaşları 31 yaş ve üzerinde olan katılımcıların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur (p< .05).

Tablo 8: Sosyo-Ekonomik Durum Değişkenine Göre Katılımcıların BE Düzeyleri ve ED Eğilimlerine İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

		Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p
Eleştirel Katılım	Grp.arası	25.84	2.00	12.92	.30	.74
	Grp.içi	16156.25	370.00	43.67		
	Top.	16182.10	372.00			
Eleştirel Olgunluk	Grp.arası	6.82	2.00	3.41	.20	.82
	Grp.içi	6410.51	370.00	17.33		
	Top.	6417.33	372.00			
Eleştirel Yenilikçilik	Grp.arası	17.27	2.00	8.63	.54	.59
	Grp.içi	5969.60	370.00	16.13		
	Top.	5986.86	372.00			
Eleştirel Toplam	Grp.arası	118.73	2.00	59.36	.30	.74
	Grp.içi	73755.86	370.00	199.34		
	Top.	73874.59	372.00			
Bilişsel Toplam	Grp.arası	159.80	2.00	79.90	1.74	.18
	Grp.içi	16999.33	370.00	45.94		
	Top.	17159.14	372.00			

Farklı sosyo-ekonomik duruma sahip katılımcıların ED eğilimleri ve BE ölçeklerinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı bulunmuştur (p>.05). Başka bir ifadeyle farklı sosyo-ekonomik duruma sahip öğretmen adaylarının BE ve ED düzeyleri benzerlik göstermektedir.

Tablo 9: Farklı Liselerde Öğrenim Görmüş Katılımcıların BE Düzeyleri ve ED Eğilimlerine İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

		Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p
Eleştirel Katılım	Grp.arası	81.99	2.00	41.00	.94	.39
	Grp.içi	16100.10	370.00	43.51		
	Top.	16182.10	372.00			
Eleştirel Olgunluk	Grp.arası	44.48	2.00	22.24	1.29	.28
	Grp.içi	6372.85	370.00	17.22		
	Top.	6417.33	372.00			
Eleştirel Yenilikçilik	Grp.arası	45.91	2.00	22.95	1.43	.24
	Grp.içi	5940.95	370.00	16.06		
	Top.	5986.86	372.00			
Eleştirel Toplam	Grp.arası	385.09	2.00	192.55	.97	.38
	Grp.içi	73489.50	370.00	198.62		
	Top.	73874.59	372.00			
Bilişsel Toplam	Grp.arası	201.38	2.00	100.69	2.20	.11
	Grp.içi	16957.75	370.00	45.83		
	Top.	17159.14	372.00			

Farklı liselerde öğrenim görmüş katılımcıların ED eğilimleri ve BE ölçeklerinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı bulunmuştur ($p > .05$). Başka bir ifadeyle farklı liselerde öğrenim görmüş öğretmen adaylarının BE ve ED eğilimleri benzerlik göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma

Din öğretimi öğretmen adaylarının bilişsel esneklik düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimlerinin incelendiği bu araştırma sonuçlarına göre öğretmen adaylarının bilişsel esneklik düzeylerinin orta düzeyde ve eleştirel düşünme eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bilişsel esneklik ve eleştirel düşünme ile ilgili üniversite öğrencileri, öğretmen adayları, ilahiyat fakültesi öğrencileri ve DKAB öğretmenleri ile yapılan çalışmalar bu sonuçları desteklemektedir. Yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu⁵⁸ üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin orta düzeyde,⁵⁹ DKAB öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin orta,⁶⁰ orta-yüksek⁶¹ düzeyde ve ilahiyat fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin yüksek düzeyde⁶² olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, DKAB ve ortaokul-lise düzeyindeki İmam Hatip Okulları meslek dersleri öğretmen adaylarının eğitim-öğretim sürecinde karşılaştıkları/gerçekleştirdikleri tüm çalışmaların, onları düşünme becerilerinin gelişiminde olumlu yönde etkilediği şeklinde yorumlanabilir. İlahiyat Fakültesi'nde ve/veya Eğitim Fakültesi'nde uygulanan Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programı'nda işlenen derslerin içerik/yöntem/etkinlik/ödev ve uygulamaların öğretmen adaylarının düşünme becerilerini geliştirmede katkıları olduğu söylenebilir. Bununla birlikte İlahiyat Fakültesi eğitim programlarında yer alan dini metinlerin detaylı bir şekilde incelenmesini

⁵⁸ Camcı Erdoğan, "Üstün Zekalılar Öğretmenliği Adaylarının Bilişsel Esneklik Düzeylerinin İncelenmesi", 88; Alper Çuhadaroğlu, "Bilişsel Esnekliğin Yordayıcıları", *Cumhuriyet International Journal of Education* 2/1 (2013), 96; Kaptanbaşı Gürbüz, "Pedagojik Formasyon Programı Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik ve Öz Yeterlik Düzeyleri", 637.

⁵⁹ Korkmaz - Yeşil, "Öğretim Kademelerine Göre Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Düzeyleri", 26.

⁶⁰ Coşkun, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri (İlahiyat-Eğitim DKAB Karşılaştırması)", 157.

⁶¹ Aşık Ev, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adayları ve Eleştirel Düşünme (Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencileri Örneği)", 425.

⁶² Yüksel vd., "Eleştirel Düşünme Eğiliminin Dindarlık Üzerine Etkisi", 1123.

içeren derslerin, çeşitli dinlerin tarihi, felsefe ve mantık dersleri ile sosyal ve etik konulara yönelik derslerin öğrencilere düşünme süreçlerini daha açık bir şekilde anlama ve ifade etme konusunda destek sağlamış olabilir. Aynı zamanda bu derslerde uygulanan öğrenci merkezli yaklaşımların, öğrencilerin eleştirel düşünme ve bilişsel esneklik becerilerini kazanmalarını güçlendirdiği söylenebilir.

Din öğretimi öğretmen adaylarının orta düzeyde bilişsel esneklik ve yüksek düzeyde eleştirel düşünme eğilimlerine sahip olması, öğretmen olduklarında öğrencilerinin düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik bir din eğitimi-öğretimi sürecini oluşturmada etkin olmaları açısından olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Nitekim Çakmak tarafından DKAB öğretmenleri ile yapılan çalışma sonucunda⁶³ öğretmenlerin İslam inancının sağlam temellere dayanması ve doğru anlaşılması ile dinde akli kullanma/düşünmenin gereği olarak DKAB derslerinde öğrencilere eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılmasının önemli olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte DKAB derslerinde öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi ile farklı görüşlere saygı duyması, değişime ve gelişime açık olması özelliklerinin kazandırılacağı⁶⁴ vurgulanmıştır. Benzer şekilde Tezcan tarafından yapılan çalışmada⁶⁵, DKAB öğretmenlerinin öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerin eleştirel düşünme becerisini destekleyen öğretim yöntem-tekniklerini kullanmaya yönelik olumlu bir yaklaşım içinde oldukları belirlenmiştir.

Bu araştırmanın diğer bir sonucuna göre din öğretimi öğretmen adaylarının bilişsel esneklik düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca benzer şekilde Baysal Doğruluk'un çalışmasında⁶⁶ öğretmen adaylarının bilişsel esneklik ile üst bilişsel farkındalık ve eleştirel düşünme eğilimleri arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte Yüksel, Kayacan, Çakmak ve Kızılgöçten tarafından yapılan çalışmada⁶⁷ eleştirel düşünmede esneklik boyutunun içsel dini motivasyonu pozitif yönde yordadığı tespit edilerek, esnekliğin içsel dini motivasyonda önemli bir değişken olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda eleştirel düşünme ve bilişsel esneklik özelliklerinin ilişkili olduğu ve özellikle dini motivasyonu da olumlu olarak etkilediği düşünüldüğünde ilahiyat alanı öğretmen adaylarının bu özelliklere sahip olmasının din eğitimi-öğretimi sürecinde öğrencilerin düşünme yapılarını destekleyen bir öğretmen rolünü benimseyecekleri söylenebilir.

Eleştirel düşünme ve bilişsel esnekliğin birbiri ile bağlantılı olabileceğini gösteren farklı çalışmalar da alanyazında bulunmaktadır. Martins ve Gonçalves tarafından bilişsel esnekliği konu edinen araştırmaların analiz edildiği çalışmanın⁶⁸ sonuçlarına göre bilişsel esnekliğin yaratıcılık, uyarlanabilirlik, planlama kapasitesi, akıl yürütme, karar verme ve problem çözme gibi yetkinliklerin gelişimini doğrudan etkilediği belirlenmiştir. Burada belirtilen özelliklerin bir kısmının eleştirel düşünme özelliklerini de yansıttığı söylenebilir. Nitekim Söylemez tarafından yapılan içerik analizi çalışmasında⁶⁹ da eleştirel düşüncenin yapı taşları olarak, amaçlı ve kasıtlı eylemde bulunma, bilgiye ulaşma, akıl yürütme, esneklik, çıkarımda bulunma, değerlendirme ve

⁶³ Çakmak, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerisine Yönelik Görüşleri", 69.

⁶⁴ Çakmak, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerisine Yönelik Görüşleri", 84.

⁶⁵ Hilal Tezcan, *Din Öğretiminde Eleştirel Düşünme: DKAB Dersinde Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Bir Eylem Araştırması* (Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Üniversitesi, 2020), 143.

⁶⁶ Baysal Doğruluk, "Öğretmen Adaylarında Bilişsel Esnekliğin Yordanmasında Üstbilişsel Farkındalık ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Rolü", 12.

⁶⁷ Yüksel vd., "Eleştirel Düşünme Eğiliminin Dindarlık Üzerine Etkisi", 1123.

⁶⁸ Martins - Gonçalves, "Cognitive Flexibility and the Work Context", 14.

⁶⁹ Yusuf Söylemez, "İçerik Analizi: Eleştirel Düşünme", *Ekev Akademi Dergisi* 20/66 (2016), 682-683.

uygulama işlemlerinin olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte eleştirel düşünmenin bir ürün olarak kabul edilebilecek problem çözme, yansıtıcı düşünme ve bağımsız düşünme özellikleri ile bilişsel esneklik arasında ilişkilerin olduğu çalışmaların bu araştırmanın konusu olan bilişsel esneklik ile eleştirel düşünme arasındaki ilişkiyi güçlendirdiği söylenebilir. Örneğin Buğa, Özkamalı, Altunkol Wise ve Çekiç'in çalışmasında⁷⁰ bilişsel esneklik düzeyleri yüksek olan üniversite öğrencilerinin bir probleme yönelik daha olumlu tutumlara ve daha etkili problem çözme tarzlarına sahip oldukları belirlenmiştir. Bu sonuç bilişsel esnekliği yüksek olan genç yetişkinlerin, karşılaştıkları problemlerin çözülebileceği ve nasıl bir çözümü olacağı konularında daha rasyonel bir yaklaşım benimsedikleri⁷¹ şeklinde yorumlanmıştır. Orakcı tarafından yapılan çalışmada⁷² yansıtıcı düşünmenin bilişsel esnekliğin pozitif yönde anlamlı bir yordayıcısı olduğu ve yansıtıcı düşünmedeki artışın bilişsel esnekliği artırıcı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ayrıca bilişsel esnekliğin öğrenen özerkliğini pozitif yönde anlamlı bir yordayıcı olduğu ve bilişsel esneklik becerisindeki artışın öğrenen özerkliğini artırıcı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının eylemlerinin sorumluluğunu alması ve kendi kararlarına göre hareket etmesi, eleştirel düşünme, karar verme ve bağımsız düşünme becerilerini kapsayan bilişsel esneklik düzeylerine bağlanabileceği vurgulanmıştır.⁷³ Bu sonuçlardan farklı olarak Çuhadaroğlu tarafından yapılan çalışmada⁷⁴ eleştirel düşünmenin bilişsel esnekliğin bir yordayıcısı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu durum eleştirel düşünme ile bilişsel esneklik arasında bir ilişkinin olmadığı şeklinde yorumlanamaz. Her iki kavramın birbirinin bir sonucu veya öncüsü olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca aynı çalışmada eleştirel düşünme ile bilişsel esneklik arasında ortak bilişsel özellikler olduğu ifade edilmiştir.⁷⁵ Bununla birlikte esneklik özelliği, eleştirel düşünmenin bir boyutu olarak kabul edilmektedir. Eleştirel düşünme eğiliminde olan bireyler, bir problem durumu ile ilgili bilgileri elde etme sürecinde farklı bilgi, düşünce ve görüşlere açık olma ve ulaşılan bilgilerin uygulanmasında alternatif çözümleri farklı alanlarda uygulama yetisi olarak esneklik özelliğini kullanabilmektedir.⁷⁶ Bu bağlamda bilişsel esneklik ile eleştirel düşünme özelliklerinin birbirini kapsadığı düşünülebilir. Eleştirel düşünme eğiliminde olan bireylerin bilişsel esnekliğe sahip oldukları ve bilişsel esneklik özelliğine sahip olan bireylerin de eleştirel düşünme eğiliminde oldukları söylenebilir. Eleştirel düşünme ve eleştirinin yer aldığı bir din eğitiminin daha nitelikli olacağı belirtilmektedir.⁷⁷ Din eğitimi sürecinde bireylerin aklını kullanma, farklı bakış açıları kazanma, dinin farklı yorumlarını anlama becerilerini kazanmalarında eleştirel düşünme ve esneklik özelliklerini geliştirmeleri gerekmektedir.⁷⁸ Bu özelliklere DKAB ve ortaokul-lise düzeyindeki İmam Hatip Okulları meslek dersleri öğretim programlarında da yer verilmektedir.⁷⁹ Bu bağlamda programları uygulayacak olan öğretmen adaylarının bilişsel

⁷⁰ Ahmet Buğa vd., "Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik Düzeylerine Göre Sosyal Problem Çözme Tarzlarının İncelenmesi", *Gaziantep University Journal of Educational Science* 2/2 (2018), 54.

⁷¹ Buğa vd., "Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik Düzeylerine Göre Sosyal Problem Çözme Tarzlarının İncelenmesi", 55.

⁷² Orakcı, "Exploring the Relationships Between Cognitive Flexibility, Learner Autonomy, and Reflective Thinking", 8.

⁷³ Orakcı, "Exploring the Relationships Between Cognitive Flexibility, Learner Autonomy, and Reflective Thinking", 9.

⁷⁴ Çuhadaroğlu, "Bilişsel Esnekliğin Yordayıcıları", 96.

⁷⁵ Çuhadaroğlu, "Bilişsel Esnekliğin Yordayıcıları", 97.

⁷⁶ Yüksel vd., "Eleştirel Düşünme Eğiliminin Dindarlık Üzerine Etkisi", 1124.

⁷⁷ Teceli Karasu, "Din Eğitiminde Eleştirel Düşünme ve Eleştiri", *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 451.

⁷⁸ Aşık Ev, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adayları ve Eleştirel Düşünme (Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencileri Örneği)", 423.

⁷⁹ Eyyup Serkan Öncel, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının Eleştirel Düşünme Becerileri Açısından İncelenmesi", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* (2019), 2822; Mustafa Çetin, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Eleştirel Düşünme Öğretimi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2013), 165.

esneklik ve eleştirel düşünme eğilimlerine sahip olması etkili bir din eğitimi-öğretimi sürecinin gerçekleştirilmesine önemli katkılar sağlayabilir.

Bu araştırmada aynı zamanda din öğretimi öğretmen adaylarının bazı demografik özelliklerine göre bilişsel esneklik düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimlerinde farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlara göre din öğretimi öğretmen adaylarının bilişsel esneklik düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimlerinde cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, anne ve baba eğitim durumu ile mezun olunan lise türüne göre bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Özellikle cinsiyet değişkeni açısından alanyazında bu araştırma sonucunu destekleyen çalışmalar olduğu gibi farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Camcı Erdoğan ile Kaptanbaş Gürbüz ve Sezgin Nartgün tarafından yapılan çalışmalarda⁸⁰ öğretmen adaylarının bilişsel esneklik düzeyleri cinsiyete göre bir farklılık göstermemektedir. Öğretmen adaylarının⁸¹, DKAB öğretmen adaylarının⁸², ilahiyat fakültesi öğrencilerinin⁸³ eleştirel düşünme eğilimleri cinsiyete göre bir farklılık göstermemektedir. Bu sonuçlardan farklı olarak Wang, Zhang, Wiley, Fu ve Yan, Asıcı ve İkiz tarafından üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalarda⁸⁴ erkeklerin kadınlardan daha iyi bilişsel esnekliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte Demir ve Kaya'nın çalışmasında⁸⁵ öğretmen adaylarının eleştirel düşünme algılarında cinsiyete göre kadın öğretmen adaylarının lehine bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Özbey ve Şahin'in çalışmasında⁸⁶ ise erkek öğretmen adaylarının eleştirel düşünce eğilimlerinin kadın öğretmen adaylarına göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bilişsel esneklik ve eleştirel düşünme eğilimlerine yönelik kadın ve erkekler arasındaki bu farklılıklardan ziyade bu araştırma sonucuna dayalı olarak kadın ve erkek öğretmen adayları arasında bir farklılık bulunmaması kadın ve erkeklerin bu özelliklerin gelişmesine katkı sağlayan faktörler açısından birbirine denk fırsatlarla sahip oldukları söylenebilir. Bu bağlamda elde edilen bu sonucun olumlu olduğu düşünülebilir.

Sosyo-ekonomik durum, anne-baba eğitim durumu ve mezun olunan lise türü değişkenleri açısından bu araştırma sonuçlarını destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. DKAB öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinde sosyo-ekonomik durum, anne-baba eğitim durumu ve mezun olunan lise türüne göre bir farklılık bulunmamıştır.⁸⁷ İlahiyat fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri sosyo-ekonomik düzeye göre farklılık göstermemektedir.⁸⁸ Demir ve Kaya'nın çalışmasında⁸⁹ öğretmen adaylarının eleştirel düşünme algıları ile bilişsel farkındalık düzeylerinin anne ve baba eğitim durumuna göre bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Özbey

⁸⁰ Camcı Erdoğan, "Üstün Zekalılar Öğretmenliği Adaylarının Bilişsel Esneklik Düzeylerinin İncelenmesi", 89; Kaptanbaş Gürbüz, "Pedagojik Formasyon Programı Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik ve Öz Yeterlik Düzeyleri", 637.

⁸¹ Yılmaz - Salman, "Investigation of the Relationship Between Pre-Service Teachers' Critical Thinking Dispositions and Attitudes Towards Socioscientific Issues", 219.

⁸² Aşık Ev, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adayları ve Eleştirel Düşünme (Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencileri Örneği)", 434; Coşkun, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri (İlahiyat-Eğitim DKAB karşılaştırması)", 158.

⁸³ Yüksel vd., "Eleştirel Düşünme Eğiliminin Dindarlık Üzerine Etkisi", 1112.

⁸⁴ Chunyu Wang vd., "Gender Differences in Pleasure: The Mediating Roles of Cognitive Flexibility and Emotional Expressivity", *BMC Psychiatry* 22/1 (2022), 5; Asıcı - İkiz, "Mutluluğa Giden Bir Yol: Bilişsel Esneklik", 198.

⁸⁵ Demir - Kaya, "An Investigation of Relations Between Pre-Service Teachers' Metacognition Skill Levels and Their Critical Thinking Situations", 41.

⁸⁶ Özbey - Şahin, "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünce Eğilimleri ve Yürütücü Biliş Düzeylerinin İncelenmesi", 666.

⁸⁷ Aşık Ev, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adayları ve Eleştirel Düşünme (Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencileri Örneği)", 455; Coşkun, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri (İlahiyat-Eğitim DKAB Karşılaştırması)", 158.

⁸⁸ Yüksel vd., "Eleştirel Düşünme Eğiliminin Dindarlık Üzerine Etkisi", 1117.

⁸⁹ Demir - Kaya, "An Investigation of Relations Between Pre-Service Teachers' Metacognition Skill Levels and Their Critical Thinking Situations", 60.

ve Şahin tarafından yapılan çalışmada⁹⁰ da öğretmen adaylarının mezun olunan lise türüne göre eleştirel düşünme eğilimlerinde bir farklılık yoktur. Bu bağlamda öğretmen adaylarının bilişsel esneklik ve eleştirel düşünme özelliklerini kazanmalarında araştırmada incelenen değişkenlerin oluşturduğu faktörlerle birlikte bireysel çabanın daha etkili olduğu sonucu çıkarılabilir.

Bu araştırmada ulaşılan diğer bir sonuca göre din öğretimi öğretmen adaylarının yaşlarına göre eleştirel düşünme eğilimlerinin, eleştirel katılım boyutunda ve bilişsel esneklik düzeylerinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. 22-24 yaş grubundaki öğretmen adaylarının eleştirel katılım eğilimleri diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Bununla birlikte 22-24 ile 25-30 yaş grubundaki öğretmen adaylarının 31 yaş ve üzeri yaş grubundaki öğretmen adaylarına göre bilişsel esneklik düzeyleri daha yüksektir. Bu sonuçlar daha genç olan din öğretimi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ile bilişsel esneklik düzeylerinin daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Demir ve Kaya'nın çalışmasında⁹¹ birinci sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları ile dördüncü sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları arasında, birinci sınıftaki öğretmen adayları lehine eleştirel düşünme algıları arasında bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yaş olarak birinci sınıf öğrencilerinin dördüncü sınıf öğrencilerine göre daha genç olduğu düşünüldüğünde bu sonucun araştırma sonucunu desteklediği söylenebilir. Bunun yanı sıra üniversite öğrencilerinin yaşlarına göre (19 ve altı, 20-21, 22-23, 24 ve üstü) bilişsel esneklik düzeylerinde bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.⁹² Ayrıca Kaptanbaş Gürbüz ve Sezgin Nartgün tarafından yapılan çalışmada⁹³ ise pedagojik formasyon eğitimi alan 31-35 yaş grubundaki öğretmen adaylarının 20-25 ve 26-30 yaş gruplarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bilişsel esneklik düzeylerine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda farklı araştırmalarda yaş gruplarının birbirinden farklı sayılarda gruplandırılması nedeniyle farklı sonuçlara ulaşıldığı düşünülebilir. Bireylerin yaşına göre eleştirel düşünme eğilimleri ile bilişsel esneklik düzeylerinin incelendiği daha fazla araştırmanın yapılmasına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Bu araştırma sonuçlarına göre din öğretimi öğretmen adaylarına, ilahiyat fakültesinde ve pedagojik formasyon eğitimi sertifika programındaki eğitim-öğretim sürecinde hem bilişsel esneklik hem de eleştirel düşünme özelliklerini kapsayan uygulamaların yer aldığı etkinlikler düzenlenebilir. Özellikle DKAB ve ortaokul-lise düzeyindeki İmam Hatip Okulları meslek dersleri öğretmenliğine hazırlanan din öğretimi öğretmen adaylarının bu derslerde öğrencilerine düşünme becerilerini kazandırmada etkin rol almalarını desteklemek için öğretmenlik meslek bilgisi derslerinde problem çözme, tartışma, örnek olay vb. yöntem ve tekniklerinin daha fazla kullanılmasına özen gösterilmesi önerilebilir. Bununla birlikte kısmen yaşı biraz daha fazla olan ilahiyat alanı öğretmen adaylarının bilişsel esneklik düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimlerini destekleyen çalışmaların yapılması önerilebilir. Diğer taraftan ilahiyat bilimleri kapsamında değerlendirilen tefsir, hadis, fıkıh, din felsefesi gibi derslerin kapsamı ve bu derslerde öğrencilere kazandırılmak istenen özellikler dikkate alınarak bu derslerin öğretim şekilleri BE ve ED eğilimleri boyutları açısından incelenebilir. Ayrıca BE ve ED eğilimleri arasındaki ilişkiler hem ortaokul-lise düzeyindeki İmam Hatip Okullarında ve İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenciler hem de

⁹⁰ Özbey - Şahin, "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünce Eğilimleri ve Yürütücü Biliş Düzeylerinin İncelenmesi", 667.

⁹¹ Demir - Kaya, "An Investigation of Relations Between Pre-Service Teachers' Metacognition Skill Levels and Their Critical Thinking Situations", 43.

⁹² Asıcı - İkiz, "Mutluluğa Giden Bir Yol: Bilişsel Esneklik", 199.

⁹³ Kaptanbaş Gürbüz, "Pedagojik Formasyon Programı Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik ve Öz Yeterlik Düzeyleri", 633.

öğretmen ya da uzman öğretim elemanı örneklem grupları üzerinde benzer içerikli araştırmaların yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Aizikovitch Udi, Einav. "Developing Critical Thinking through Probability Models". *Critical Thinking*. ed. Ch. P. Horvath - J. M. Forte. 69-95. Nova Science Publishers, Inc., 2011.
- Altunkol, Fatma. *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklikleri ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Arslan, Serhat - Demirtaş, Zeynep. "Social Emotional Learning and Critical Thinking Disposition". *Studia Psychologica* 58/4 (2016), 276-285. <https://orcid.org/10.21909/sp.2016.04.723>
- Asıcı, Esra - İkiz, Fatma Ebru. "Mutluluğa Giden Bir Yol: Bilişsel Esneklik". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 35 (2015), 191-211.
- Aşık Ev, Hacer. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adayları ve Eleştirel Düşünme (Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencileri Örneği)". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/32 (2014), 425-456.
- Aydınay Satan, Aysin. "Dini İnanç ve Bilişsel Esneklik Düzeylerinin Öznel İyi Oluş Düzeyine Olan Etkisi". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 3/7 (2014), 56-74.
- Baltacı, Ali. "İmam-Hatip Liselerinde Çalışan Öğretmenlerin Mesleki Sorunlarının Analizi ve Çözüm Önerileri". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 2/52 (2019), 241-264. <https://orcid.org/10.29288/ilted.588197>
- Bayraktar, Mehmet Faruk. *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994.
- Baysal Doğruluk, Seda. "Öğretmen Adaylarında Bilişsel Esnekliğin Yordanmasında Üstbilişsel Farkındalık ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Rolü". *Uluslararası İnovatif Eğitim Araştırmacıları* 1/2 (2021), 1-14. <https://orcid.org/0000-0002-3199-1420>
- Buğa, Ahmet vd. "Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik Düzeylerine Göre Sosyal Problem Çözme Tarzlarının İncelenmesi". *Gaziantep University Journal of Educational Science* 2/2 (2018), 48-58.
- Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2007.
- Camcı Erdoğan, Sezen. "Üstün Zekalılar Öğretmenliği Adaylarının Bilişsel Esneklik Düzeylerinin İncelenmesi". *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 16/3 (2018), 77-96. <https://orcid.org/10.18026/cbayarsos.465710>
- Coşkun, Mehmet Kâmil. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri (İlahiyat-Eğitim DKAB Karşılaştırması)". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/1 (2013), 143-162.
- Çakmak, Fatih. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerisine Yönelik Görüşleri". *International Journal of Science and Education* 5/2 (2022), 69-89.
- Çanakçı, Ahmet A. "Din Eğitiminde Eleştirel Yaklaşımlar (Eleştirel Düşünme). *Din Eğitimi Çalıştayı: Din Eğitimde Teknik ve Yöntemler*. Köln: ILM Uluslararası Akademisyenler Birliği, 2017, 38-74.
- Çetin, Mustafa. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Eleştirel Düşünme Öğretimi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, (2013), 137-168.
- Çuhadaroğlu, Alper. "Bilişsel Esnekliğin Yordayıcıları". *Cumhuriyet International Journal of Education* 2/1 (2013), 86-101.
- Davies, Martin. "A Model of Critical Thinking in Higher Education". *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. ed. Michael B. Paulsen. 41-92. Switzerland: Springer International Publishing, 2014.
- Demir, Özden - Kaya, Halil İbrahim. "Öğretmen Adaylarının Bilişsel Farkındalık Beceri Düzeylerinin Eleştirel Düşünme Durumları ile İlişkilerinin İncelenmesi". *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 5/1 (2015), 35-68. <https://doi.org/10.14527/pegegog.2015.003>
- Dennis, P. John - Vander Wal, S. Jillon. "The Cognitive Flexibility Inventory: Instrument Development and Estimates of Reliability and Validity". *Cognitive Therapy and Research* 34/3 (2010), 241-253. <https://doi.org/10.1007/s10608-009-9276-4>
- Duran, M. Emrullah. "Eleştirel Düşünme ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Nicel Bir Araştırma". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/43 (2021), 53-79. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.905315>
- Dwyer, Christopher - Hogan, J. Minhael - Stewart, Ian. "The Promotion of Critical Thinking Skills through Argument Mapping". *Critical Thinking*. ed. Ch. P. Horvath - J. M. Forte. 97-121. Nova Science Publishers, Inc., 2011.

- Dziak, Mark. *Cognitive Flexibility*. Salem Press Encyclopedia, A Division of EBSCO Information Services, Inc., 2022.
- Ennis, Robert. "The Nature of Critical Thinking: Outlines of General Critical Thinking Dispositions and Abilities". http://criticalthinking.net/wp-content/uploads/2018/01/Long-Definition-%E2%80%93-criticalTHINKING.net_.pdf adresinden 16.11.2022 tarihinde indirilmiştir.
- Ertaş Kılıç, Hülya - Şen, Ali. "UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeğini Türkçeye Uyarlama Çalışması". *Eğitim ve Bilim* 39/176 (2014). <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2014.3632>
- Ev, Hacer. *Eleştirel Düşünme ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi*. İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2012.
- Franklin, Eze Ikenna - Iwu, Chux Gervase - Dubihlela, Jobo. "Students' Views Regarding the Barriers to Learning Critical Thinking". *International Journal of Research in Business and Social Science* 11/4 (2022), 355-364. <https://www.ssbfn.net/ojs/index.php/ijrbs>
- Facione, Noreen Peter. "Critical Thinking for Life: Valuing, Measuring, and Training Critical Thinking in All Its Forms". *Inquiry* 28/1 (2013), 5-25.
- Kaptanbaş Gürbüz, Esin - Sezgin Nartgün, Şenay. "Pedagojik Formasyon Programı Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik ve Öz Yeterlik Düzeyleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/55 (2018), 628-640. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20185537235>
- Karasu, Teceli. "Din Eğitiminde Eleştirel Düşünme ve Eleştirisi". 443-456. *İslam Düşüncesinde Eleştirisi Kültürü ve Tahammül Ahlakı*. ed. Mahsum Aytepe. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Kızılabdullah, Yıldız. *Din Eğitimi El Kitabı Kavramsal Çerçeve: Eğitim, Öğretim ve Din*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Kim, Hae Young. "Statistical Notes for Clinical Researchers: Assessing Normal Distribution Using Skewness and Kurtosis". *Restorative Dentistry & Endodontics* 38/1 (2013), 52-54. <https://doi.org/10.5395/rde.2013.38.1.52>
- Korkmaz, Özgen - Yeşil, Rüştü. "Öğretim Kademelerine Göre Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Düzeyleri". *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/2 (2009), 19-28.
- Martin, M. Matthew - Anderson, M. Carolyn. "The Cognitive Flexibility Scale: Three Validity Studies". *Communication Reports* 11/1 (1998), 1-9. <https://doi.org/10.1080/08934219809367680>
- Martins, Julia T. - Gonçalves, Julia. "Cognitive Flexibility and the Work Context: Integrative Literature Review". *Psicologia: Teoria e Prática* 24/2 (2022), 1-18.
- Marin, Lavinia - Steinert, Steffen. "Twisted Thinking: Technology, Values and Critical Thinking". *Prometheus* 38/1 (2022), 124-140.
- MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: MEB, 2018.
- Nardi, M. Peter. *Critical Thinking: Tools for Evaluating Research*. Oakland, California: University of California Press, 2017.
- Orakçı, Şenol. "Exploring the Relationships Between Cognitive Flexibility, Learner Autonomy, and Reflective Thinking". *Thinking Skills and Creativity* 41 (2021), 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100838>
- Öncel, Eyyup Serkan. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının Eleştirel Düşünme Becerileri Açısından İncelenmesi". *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 11/18, (2019), 2797-2829.
- Özbey, Adem - Şahin, Salim. "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve Yürütücü Biliş Düzeylerinin İncelenmesi". *Atlas International Referred Journal on Social Sciences* 4/10 (2018), 662-676.
- Özden Demir - Halil İbrahim Kaya, "Öğretmen Adaylarının Bilişsel Farkındalık Beceri Düzeylerinin Eleştirel Düşünme Durumları ile İlişkilerinin İncelenmesi". *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 5/1 (2015), 35-68.
- Rybinska, Yuliia - Sarnovska, Nataliia - Antonivska, Maryna - Ponochovnova Rysak, Taisiia - Nikolaieva, Tetiana. "Improving Cognitive Flexibility by Means of Associations". *Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience* 12/4 (2021), 189-205. <https://doi.org/10.18662/brain/12.4/244>
- Schommer Aikins, Marlene. "Spontaneous Cognitive Flexibility and an Encompassing System of Epistemological Beliefs". *Links Between Beliefs and Cognitive Flexibility*. ed. Elen, J.- Stahl, E.- Bromme, R.-Clarebout, G. 61-77. Dordrecht: Springer, 2022.

- Söylemez, Yusuf. "İçerik Analizi: Eleştirel Düşünme". *Ekev Akademi Dergisi* 20/66 (2016), 671-696.
- Tabachnick, G. Barbara - Fidell, S. Linda. *Using Multivariate Statistics*. 6th ed. Boston: Allyn and Bacon, 2013.
- TDK (Türk Dil Kurumu). *Düşünme*. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 25.11.2023.
- Tezcan, Hilal. *Din Öğretiminde Eleştirel Düşünme: DKAB Dersinde Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Bir Eylem Araştırması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- The Foundation for Critical Thinking*. "Defining Critical Thinking." 2022. Erişim 17.11.2022. <https://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766>
- Wang, Chunyu - Zhang, Zhihao - Wiley, James Allen - Fu, Tingting - Yan, Jin. "Gender Differences in Pleasure: The Mediating Roles of Cognitive Flexibility and Emotional Expressivity". *BMC Psychiatry* 22/320 (2022), 1-8.
- Yeler, Mustafa - Ocak, Gürbüz. "Investigation of the Relationship Between Pre-Service Teachers' Learning Styles and Their Critical Thinking Disposition". *Journal of Education and Educational Development* 8/1 (2021), 27-52. <http://dx.doi.org/10.22555/joeed.v8i1.96>
- Yılmaz, Adem - Salman, Muhammed. "Investigation of the Relationship Between Pre-Service Teachers' Critical Thinking Dispositions and Attitudes Towards Socioscientific Issues". *International Journal of Educational Research* 13/1 (2022), 203-219. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1054393>
- Yu, Calvin - Beckmann, F. Jens - Birney, P. Damian. "Cognitive Flexibility as a Meta-Competency". *Estudios de Psicología* 40/3 (2019), 563-584.
- Yüksel, Ali - Kayacan, Şeyma Nur - Çakmak, Ahmet - Kızılgeçit, Muhammed. "Eleştirel Düşünme Eğiliminin Dindarlık Üzerine Etkisi: İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği". *Turkish Academic Research Review* 6/3 (2021), 1086-1132.